

به نام خداوند جان آفرین
حکیم سخن در زبان آفرین

راهبردهای سعادت و
شقاوت در خطبه قاصعه
امیرمؤمنان علی علیه السلام

**راهبردهای سعادت و
شقاوت در خطبه قاصعه
امیر مؤمنان علی ﴿ع﴾**

تألیف:

دکتر فتحیه فتاحی زاده

استاد دانشگاه الزهرا

دکتر محمد عترت دوست

استادیار دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی

صدیقه کاشفی

کارشناس ارشد دانشگاه الزهرا

پاییز ۱۴۰۲

دانشگاه الزهرا

- سرشناسه : فتاحی زاده، فتحیه، ۱۳۴۳-
عنوان قراردادی : نهج البلاغه. خطبه قاصعه. فارسی. برگزیده. شرح
عنوان و نام پدیدآور : راهبردهای سعادت و شقاوت در خطبه قاصعه امیرمؤمنان علی (علیه السلام)/تالیف: فتاحی زاده، محمد عترت دوست، صدیقه کاشفی.
مشخصات نشر : تهران: دانشگاه الزهرا، انتشارات ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری : ۱۳۴ص: جدول، نمودار (رنگی).
شابک : 978-622-8126-10-4
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه.
یادداشت : نمایه.
موضوع : علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت- ۴۰ ق. نهج البلاغه. خطبه قاصعه -- نقد و تفسیر
موضوع : Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah. Khutbah Qasi'ah-- Criticism and Interpretation
موضوع : علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت- ۴۰ ق. نهج البلاغه -- خوشبختی
موضوع : Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah -- Happiness
موضوع : خوشبختی -- جنبه های مذهبی -- اسلام
Happiness -- Religious aspects-- Islam
شناسه افزوده : عترت دوست، محمد، ۱۳۶۱-
شناسه افزوده : کاشفی، صدیقه، ۱۳۶۰-
شناسه افزوده : علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت- ۴۰ ق. نهج البلاغه. خطبه قاصعه. شرح
شناسه افزوده : Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah. Khutbah Qasi'ah. Commantaries
شناسه افزوده : دانشگاه الزهرا. انتشارات
شناسه افزوده : Alzahra University Press
رده بندی کنگره : BP۳۸/۰۴۲۳
رده بندی دیویی : BP۳۸/۰۴۲۳
شماره کتابشناسی ملی : ۹۴۰۱۸۳۴
اطلاعات رکورد : فیبا
کتابشناسی : کتابشناسی

راهبردهای سعادت و شقاوت در خطبه قاصعه امیرمؤمنان علی (علیه السلام)

تألیف: دکتر فتحیه فتاحی زاده، دکتر محمد عترت دوست، صدیقه کاشفی

انتشارات: دانشگاه الزهرا

گرافیک و صفحه آرایی: علیرضا صفری

طراح جلد: حدیقه همایونی افشار

ویراستار ادبی: سولماز عالی پور

چاپ و صحافی: چاپ دیجیتال کسری

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۲۰۰

شابک: 978-622-8126-10-4

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

سال نشر: پاییز ۱۴۰۲

شماره تماس واحد فروش: ۰۲۱ ۸۸۰۴۸۹۳۴-۰۲۱ ۸۵۶۹۲۸۳۹

سامانه فروش الکترونیکی: <https://book.alzahra.ac.ir>

فروش کتاب الکترونیک (ebook): <https://mybooket.com>

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای دانشگاه الزهرا محفوظ است.

پذیرش چاپ این اثر در جلسه ۱۸۲ شورای انتشارات دانشگاه مورخ ۱۴۰۲/۰۷/۱۸ به تصویب رسید.

معرفی کوتاه نویسندگان

دکتر فتحیه فتاحی زاده

وی از دوره نوجوانی به‌طور هم‌زمان با تحصیل در حوزه علمیه قم تا مدارج عالی، به تحصیل در دوره دبیرستان و تحصیلات دانشگاهی پرداخت. در مقطع کارشناسی فلسفه دانشگاه تهران، کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث دانشگاه تهران و مقطع دکتری همان رشته از دانشگاه قم دانش‌آموخته شد. از وی علاوه بر کتب تالیفی، ده‌ها مقاله علمی در مجلات معتبر داخلی و بین‌المللی با محوریت مطالعات بینارشته‌ای نصوص دینی به چاپ رسیده است. ایشان استاد رشته علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهرا می‌باشند. همچنین، استاد مجری هسته‌های متعدد پژوهشی، راهنمای پژوهشگران پسادکتری و مدیر گروه پژوهشی مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن و حدیث را در کارنامه خود دارد.

دکتر محمد عترت دوست

وی متولد ۱۳۶۱ در اصفهان است. تحصیلات دانشگاهی خود را در رشته علوم قرآن و حدیث دانشگاه امام صادق علیه السلام گذرانده و پژوهش‌های متعددی در حوزه روش‌های تحقیق در نصوص دینی انجام داده که از جمله آن‌ها روش «تحلیل محتوا» و «تحلیل مضمون» است. او هم‌اکنون استادیار دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی بوده و آثار متعددی با تأکید بر بومی‌سازی روش‌های تحقیق متناسب با ویژگی‌های نصوص دینی منتشر کرده است.

خانم صدیقه کاشفی

ایشان تحصیلات دانشگاهی خود را ابتدا در رشته رادیوتراپی دانشگاه تهران آغاز کرد و پس از آن به‌دلیل علاقه به معارف قرآنی، موفق به اخذ مدرک کارشناسی علوم قرآن نیز گردید. دوره ارشد را در دانشگاه الزهرا گذراند و به‌عنوان دانشجوی دکتری دانشگاه امام صادق علیه السلام پذیرفته شد. پایان‌نامه او در مقطع ارشد، تحلیل محتوای خطبه قاصعه بود که به‌دلیل مباحث مهم و کاربردی مطرح‌شده در آن، پیشنهاد شد بخشی از نتایج پژوهش بیان‌شده، به‌صورت کتاب حاضر، منتشر گردد.

پیشگفتار.....	۱۳
۱- فصل اول آشنایی با خطبه قاصعه.....	۱۵
۱-۱- مقدمه.....	۱۵
۲-۱- وجه تسمیه خطبه قاصعه.....	۱۶
۳-۱- شأن نزول ایراد خطبه قاصعه.....	۱۸
۴-۱- روش تحقیق این پژوهش.....	۲۰
۲- فصل دوم راهبردهای سعادت در کلام امیرمؤمنان علی <small>علیه السلام</small>	۲۳
۱-۲- راهکار اول؛ ولایت‌پذیری.....	۲۴
۱-۱-۲- توصیه به پذیرش ولایت پیامبران الهی.....	۲۷
۱-۱-۱-۲- مهم‌ترین ویژگی‌های پیامبران الهی.....	۲۸
۱-۱-۱-۱-۲- تواضع و فروتنی.....	۲۸
۱-۱-۱-۱-۲- ساده‌زیستی و قناعت.....	۲۸
۱-۱-۱-۱-۲- برخورداری از عزم و اراده نیرومند.....	۲۹
۱-۱-۱-۱-۲- برخورداری از معجزات الهی.....	۲۹
۲-۱-۲- توصیه به پذیرش ولایت پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small>	۲۹
۱-۲-۱-۲- مهم‌ترین ویژگی‌های پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small>	۲۹
۱-۱-۲-۱-۲- برخورداری از تربیت الهی.....	۳۰
۲-۱-۲-۱-۲- برخورداری از مکارم اخلاقی.....	۳۰
۳-۱-۲-۱-۲- تواضع و فروتنی.....	۳۰
۲-۲-۱-۲- آثار پذیرش ولایت پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small>	۳۱
۱-۲-۲-۱-۲- بهره‌مندی از رحمت الهی.....	۳۱
۲-۲-۲-۱-۲- ایجاد وحدت در جامعه.....	۳۱
۳-۲-۲-۱-۲- نزول قرآن کریم.....	۳۲
۳-۱-۲- توصیه به پذیرش ولایت اولیای الهی و ابرار.....	۳۲
۴-۱-۲- توصیه به پذیرش ولایت امام علی <small>علیه السلام</small>	۳۵
۱-۴-۱-۲- ویژگی‌های شخصیتی امام علی <small>علیه السلام</small> در خطبه قاصعه.....	۳۸

- ۲-۱-۵- ساختار هندسی مقوله «ولایت‌پذیری» در خطبه قاصعه..... ۴۲
- ۲-۲- راهکار دوم؛ عبرت‌آموزی از تاریخ..... ۴۵
- ۲-۲-۱- گونه‌های عبرت‌آموزی از رویدادهای تاریخی..... ۴۷
- ۲-۲-۱-۱- عبرت‌آموزی از شیطان..... ۴۷
- ۲-۲-۲- عبرت‌آموزی از پیروان شیطان..... ۴۸
- ۲-۲-۳- عبرت‌آموزی از اغنیاء امت‌های پیشین..... ۴۸
- ۲-۲-۴- عبرت‌آموزی از مؤمنان امت‌های پیشین..... ۴۹
- ۲-۲-۵- عبرت‌آموزی از عوامل شکست پیشینیان..... ۵۰
- ۲-۲-۱-۵- عوامل ایجاد تفرقه در جوامع بشری..... ۵۰
- ۲-۲-۱-۵-۲- نتایج ایجاد تفرقه در جوامع بشری..... ۵۱
- ۲-۲-۱-۶- عبرت‌آموزی از عوامل پیروزی گذشتگان..... ۵۳
- ۲-۲-۱-۶-۱- نقش اتحاد و همدلی در پیروزی ملتها..... ۵۴
- ۲-۲-۱-۶-۲- نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیروزی ملتها..... ۵۴
- ۲-۲-۱-۶-۳- نقش توجه به معاد در پیروزی ملتها..... ۵۵
- ۲-۲-۲- فواید و نتایج عبرت‌آموزی از رویدادهای تاریخی..... ۵۵
- ۲-۲-۳- ساختار هندسی مقوله «عبرت‌آموزی از تاریخ» در خطبه قاصعه..... ۵۵
- ۲-۳- راهکار سوم؛ تواضع و فروتنی..... ۵۸
- ۲-۳-۱- عوامل ایجاد تواضع از منظر امام علی علیه السلام..... ۶۱
- ۲-۳-۲- نشانه‌های انسان متواضع از منظر امام علی علیه السلام..... ۶۳
- ۲-۳-۳- مصادیق تواضع از منظر امام علی علیه السلام..... ۶۵
- ۲-۳-۴- نتایج تواضع از منظر امام علی علیه السلام..... ۶۶
- ۲-۳-۵- ساختار هندسی مقوله «تواضع و فروتنی» از منظر امام علی علیه السلام..... ۶۸
- ۳- فصل سوم راهبردهای شقاوت در کلام امیرمؤمنان علی علیه السلام..... ۷۱**
- ۳-۱- تبعیت از شیطان..... ۷۲
- ۳-۱-۱- معرفی شیطان..... ۷۵
- ۳-۱-۲- القاب شیطان..... ۷۶
- ۳-۱-۲-۱- پیشوای متعصبان و متکبران..... ۷۶
- ۳-۱-۲-۲- مایه عبرت‌آموزی..... ۷۶

- ۷۷..... ۳-۲-۱-۳ دشمن خدا و انسان.
- ۷۸..... ۳-۱-۳ نمایندگان شیطان.
- ۷۸..... ۳-۱-۳ بزرگان گردنکش و ناپاکان مفسد.
- ۷۸..... ۳-۳-۱-۳ ادعیاء.
- ۷۸..... ۳-۳-۱-۳ متکبران.
- ۷۹..... ۳-۳-۱-۳ جاهلان.
- ۷۹..... ۳-۴-۱-۳ گستره فعالیت شیطان.
- ۸۰..... ۳-۵-۱-۳ عوامل انزجار شیطان.
- ۸۰..... ۳-۱-۵-۱-۳ نزول وحی بر پیامبر اکرم ﷺ.
- ۸۱..... ۳-۲-۵-۱-۳ بندگی خداوند.
- ۸۱..... ۳-۳-۵-۱-۳ ایمان به خدا و رسول ﷺ.
- ۸۱..... ۳-۶-۱-۳ راه‌های نفوذ شیطان.
- ۸۱..... ۳-۱-۶-۱-۳ کبر.
- ۸۲..... ۳-۲-۶-۱-۳ تعصب.
- ۸۲..... ۳-۳-۶-۱-۳ جهل.
- ۸۳..... ۳-۴-۶-۱-۳ وسوسه.
- ۸۴..... ۳-۵-۶-۱-۳ دنیاگرایی.
- ۸۴..... ۳-۶-۶-۱-۳ غفلت.
- ۸۵..... ۳-۷-۱-۳ آثار تبعیت از شیطان.
- ۸۵..... ۳-۱-۷-۱-۳ اسارت.
- ۸۵..... ۳-۲-۷-۱-۳ گمراهی.
- ۸۵..... ۳-۳-۷-۱-۳ نابودی.
- ۸۶..... ۳-۴-۷-۱-۳ حبط اعمال.
- ۸۷..... ۳-۵-۷-۱-۳ جهنمی شدن.
- ۸۷..... ۳-۸-۱-۳ عوامل بازدارنده از نفوذ شیطان.
- ۸۷..... ۳-۱-۸-۱-۳ راهکارهای اعتقادی.
- ۸۸..... ۳-۲-۸-۱-۳ راهکارهای عملی.
- ۹۰..... ۳-۹-۱-۳ ساختار هندسی مقوله «شیطان» در خطبه قاصعه.

- ۹۲..... ۲-۳- تعصب‌ورزی
- ۹۴..... ۱-۲-۳- گونه‌های تعصب
- ۹۵..... ۱-۱-۲-۳- تعصب ممدوح و مصادیق آن
- ۹۵..... ۱-۱-۲-۳- تعصب بر وفای به عهد و پابندی بر پیمان‌ها
- ۹۶..... ۲-۱-۲-۳- تعصب بر خودداری از تجاوز و ظلم و سرکشی
- ۹۸..... ۳-۱-۲-۳- تعصب بر فرمان‌بری از ابرار و نافرمانی از متکبران
- ۱۰۰..... ۲-۱-۲-۳- تعصب مذموم و مصادیق آن
- ۱۰۰..... ۱-۲-۱-۲-۳- تعصب شیطانی
- ۱۰۰..... ۲-۲-۱-۲-۳- تعصب جاهلی
- ۱۰۱..... ۲-۲-۳- ویژگی‌های تعصب مذموم
- ۱۰۱..... ۱-۲-۲-۳- بیماری روحی
- ۱۰۲..... ۲-۲-۲-۳- نابودکننده فضایل اخلاقی
- ۱۰۲..... ۳-۲-۲-۳- گسترش‌دهنده رذایل اخلاقی
- ۱۰۳..... ۳-۲-۳- عوامل ایجاد تعصب مذموم
- ۱۰۳..... ۱-۳-۲-۳- کبر و پیروی از متکبران
- ۱۰۳..... ۲-۳-۲-۳- جهل و پیروی از جاهلان
- ۱۰۴..... ۴-۲-۳- پیامدهای تعصب مذموم
- ۱۰۴..... ۱-۴-۲-۳- هموارکننده راه نفوذ شیطان
- ۱۰۴..... ۲-۴-۲-۳- زمینه‌ساز دشمنی‌ها در جامعه
- ۱۰۵..... ۳-۴-۲-۳- غرق شدن در تاریکی‌های جهل و گمراهی
- ۱۰۵..... ۵-۲-۳- ساختار هندسی مقوله «تعصب» در خطبه قاصعه
- ۱۰۸..... ۳-۳- جهالت
- ۱۰۹..... ۱-۳-۳- ماهیت و چیستی جهل
- ۱۱۱..... ۲-۳-۳- جایگاه جهل در تقابل با علم
- ۱۱۳..... ۳-۳-۳- علل پیدایش جهل
- ۱۱۳..... ۴-۳-۳- پیامدهای زبان‌بار جهل
- ۱۱۴..... ۵-۳-۳- بسترهای مقابله با جهل
- ۱۱۵..... ۶-۳-۳- ساختار هندسی مقوله «جهل» در خطبه قاصعه

۱۱۷ فصل چهارم نتیجه گیری
۱۱۸ ۱-۴- راهکارهای نیل به سعادت
۱۲۱ ۲-۴- بسترهای نیل به شقاوت
۱۲۵ نمایه
۱۳۹ فهرست منابع

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱: تحلیل محتوای مضامین ولایت‌پذیری در خطبه قاصعه..... ۲۵
- جدول ۲: تحلیل محتوای مضامین عبرت‌آموزی از تاریخ در خطبه قاصعه ۴۵
- جدول ۳: تحلیل محتوای مضامین تواضع و فروتنی در خطبه قاصعه ۵۸
- جدول ۴: تحلیل محتوای مضامین شیطان در خطبه قاصعه..... ۷۳
- جدول ۵: تحلیل محتوای مضامین تعصب در خطبه قاصعه ۹۲
- جدول ۶: تحلیل محتوای مضامین جهالت در خطبه قاصعه ۱۰۷

فهرست نمودارها

- نمودار ۱: ساختار هندسی مقوله ولایت‌پذیری در خطبه قاصعه ۴۴
- نمودار ۲: عوامل ایجاد و پیامدهای تفرقه در خطبه قاصعه ۵۲
- نمودار ۳: ساختار هندسی مقوله عبرت‌آموزی از تاریخ در خطبه قاصعه ۵۷
- نمودار ۴: ساختار هندسی مقوله تواضع و فروتنی در خطبه قاصعه ۶۹
- نمودار ۵: ساختار هندسی مقوله شیطان در خطبه قاصعه ۹۱
- نمودار ۶: ساختار هندسی مقوله تعصب در خطبه قاصعه ۱۰۶
- نمودار ۷: ساختار هندسی مقوله جهل در خطبه قاصعه ۱۱۶
- نمودار ۸: راهبردهای سعادت و شقاوت در کلام امیرمؤمنان علی علیه السلام ۱۲۴

پیشگفتار

در میان خطبه‌های بی‌شمار امیرالمؤمنین علی علیه السلام خطبه قاصعه به‌عنوان طولانی‌ترین خطبه، مورد توجه بسیاری از اندیشمندان و سیره‌پژوهان قرار گرفته است. بی‌شک تحلیل و بررسی کلام حضرت و دستیابی به هدف اصلی امام از ایراد این خطبه، نیازمند بهره‌گیری از روشی است که به فهم عمیق و دقیق متن و لایه‌شناسی آن بیانجامد. کارآمدترین روش با این ویژگی‌ها، روش تحلیل محتوا است که در این کتاب تلاش شده با استفاده از تکنیک تحلیل محتوای کمی و کیفی و بر مبنای استخراج مضامین اصلی و فرعی از جملات مضمونی، به سنجش فراوانی کلیدواژگان، موضوعات اصلی و موضوعات فرعی خطبه پرداخته شود و مهم‌ترین مقوله‌های مطرح در خطبه، استخراج گردیده و ساختار هندسی آن‌ها ارائه شوند. در پرتو این واکاوی علاوه بر توجه ویژه به مقوله‌های مهم و پرسامد، ارتباط منسجم میان عبارات خطبه و توجه به ارتباط عبارات با آیه‌های قرآن و کثرت استفاده امام علیه السلام از آرایه‌های بلاغی به ویژه استعاره نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

این کتاب حاصل زحماتی است که دانشجوی گرامی خانم صدیقه کاشفی به‌عنوان پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود در رشته علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهرا به راهنمایی اساتید خود سرکار خانم دکتر فتحیه فتاحی‌زاده (استاد گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهرا) و دکتر محمد عترت‌دوست (استادیار دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی) نگاشته است. از آن‌جا که دانشجوی گرامی با همت والای خود و تشویق اساتید راهنما، اقدام به استخراج و انتشار چندین مقاله پژوهشی از مباحث پایان‌نامه نمود، معاونت پژوهشی دانشگاه الزهرا بهتر آن دید که مجموعه کامل این پژوهش‌ها را در قالب کتاب منتشر نماید. از این‌رو با همت نویسندگان، مجدد همه مباحث مورد بازبینی و ویرایش علمی و ادبی قرار گرفت و از لحاظ محتوایی و ساختاری بازنویسی شد تا به‌صورت یک کتاب علمی و ادبی مورد توجه علاقمندان به معارف دینی و نیز پژوهشگران حوزه علوم قرآن و حدیث قرار گیرد. به‌عبارت دیگر می‌توان گفت این کتاب، نمونه دقیق و کامل اجرای روش تحلیل محتوا با دو رویکرد کمی و کیفی بر روی یکی از مهم‌ترین نصوص دینی و کلمات برجای مانده از ائمه اطهار علیهم السلام، یعنی خطبه قاصعه است. امید که این تلاش و پژوهش مورد قبول حضرت حق و رضایت امیر مؤمنان علیه السلام قرار گیرد.

دکتر فتحیه فتاحی‌زاده

استاد دانشگاه الزهرا

دکتر محمد عترت‌دوست

استادیار دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی

صدیقه کاشفی

کارشناس ارشد دانشگاه الزهرا

پاییز ۱۴۰۲